

FRI-2B.313-1-L-02

THE LEGAL ASPECTS OF RESIDENTIAL SERVICES IN BULGARIA

Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD

Department of Public Law Science, Faculty of Law

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: +35982888434

E-mail: ekumanova@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Nikolina Angelova, PhD

Faculty of Public Health and Health Care

“Angel Kanchev” University of Ruse

E-mail: nangelova@uni-ruse.bg

Militsa Ivanova

Faculty of Public Health and Health Care

“Angel Kanchev” University of Ruse

Abstract: *The system of residential services for persons from vulnerable social groups in Bulgaria includes various forms of support and care, which are aimed at improving the quality of life and social integration of these persons. The new services established in the course of the deinstitutionalization of care for the elderly and people with disabilities in Bulgaria are fully in accordance with the General European guidelines for the transition from institutional to community care, with the European Strategy for People with Disabilities 2021-2030 and with the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (UNCRPD). A family-type accommodation center for adults with mental disorders is a form of social service provision aimed at providing its users with the opportunity to develop personal potential, a chance for realization in society, building and improving work skills, creating and maintaining social contacts, supporting autonomy and independence, expanding access to the public environment.*

Keywords: *residential services, family-type accommodation center, deinstitutionalization, UNCRPD*

JEL Codes: I38

Законът за социалните услуги в България регламентира видовете социални услуги, за които може да се получи лиценз от Агенцията за качеството на социалните услуги. Тези услуги включват:

1. Информиране и консултиране
2. Застъпничество и посредничество
3. Подкрепа за придобиване на умения за самостоятелен живот
4. Терапия и рехабилитация
5. Дневна грижа
6. Резидентна грижа
7. Специализирани интервенции.

Резидентните услуги са вид социални услуги, които предоставят дългосрочна грижа и подкрепа на лица, които не могат да живеят самостоятелно поради различни причини, като възраст, увреждания или други здравословни проблеми.

Правните аспекти на резидентните услуги за хора с психични увреждания включват няколко ключови елемента, които гарантират ефективното и справедливо предоставяне на тези услуги:

1. **Регулация и стандарти:** Законът за социалните услуги в България урежда предоставянето, ползването, планирането, финансирането, качеството, контрола и мониторинга на социалните услуги, включително резидентните услуги

2. **Права на потребителите:** Законодателството гарантира, че лицата, ползващи резидентни услуги, имат право на достъп до качествени услуги, които отговарят на техните индивидуални потребности. Това включва защита на правата, свободите и достойнството на потребителите

3. **Финансиране и управление:** Резидентните услуги се финансират от държавния бюджет и се управляват в съответствие с принципите на прозрачност и ефективност. Законът насърчава публично-частното партньорство за подобряване на качеството и достъпа до тези услуги

4. **Индивидуален подход:** Социалните услуги, включително резидентните, се основават на индивидуална оценка на потребностите и социална работа, насочена към подкрепа на отделния човек, семейството или общността

5. **Превенция на институционализацията:** Законодателството насърчава предоставянето на услуги в домашна среда и в общността, за да се избегне ненужната институционализация на лицата

<https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137191914>

Основните резидентни услуги за хора с психични увреждания включват различни форми на подкрепа и грижа, които са насочени към подобряване на качеството на живот и социалната интеграция на тези лица. Ето някои от тях:

1. **Центрове за настаняване от семеен тип:** Тези центрове предоставят грижа в среда, която наподобява семейната. Те са предназначени за хора с психични разстройства или деменция и осигуряват 24-часова грижа и подкрепа

2. **Защитени жилища:** Това са жилища, където хората с психични увреждания могат да живеят самостоятелно, но с необходимата подкрепа от социални работници и други специалисти. Целта е да се насърчи независимостта и социалната интеграция

3. **Дневни центрове:** Тези центрове предлагат дневна грижа и различни терапевтични и рехабилитационни услуги. Те помагат на хората с психични увреждания да развиват социални умения и да участват в различни дейности през деня

4. **Центрове за социална рехабилитация и интеграция:** Тези центрове предоставят почасова подкрепа, включително рехабилитация, социални и психологически консултации, съдействие за професионално ориентиране и реализация

5. **Кризисни центрове:** Тези центрове предоставят временно настаняване и подкрепа в случаи на криза. Те са предназначени за хора, които се нуждаят от спешна помощ и подкрепа

Основните резидентни услуги за лица от уязвими социални групи с психични увреждания в България включват различни форми на подкрепа и грижа, които са насочени към подобряване на качеството на живот и социалната интеграция на тези лица. Новите услуги, които се изграждат във връзка с деинституционализацията на грижата за възрастните хора и хората с увреждания в България, са напълно в унисон с Общите европейски насоки за преход от институционална към грижа в общността, с Европейската стратегия за хората с увреждания 2021-2030 г. и с Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (UNCRPD). Център за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с психични разстройства /ЦНСТ ПЛПР/ е форма на предоставяне на социална услуга, целяща да осигури на ползвателите си възможност за развитие на личностен потенциал, шанс за реализация в обществото, изграждане и/или усъвършенстване на трудови умения, създаване и поддържане на социални контакти, подкрепа на самостоятелността и независимостта, разширяване на достъпа до обществената среда. В центърът се предоставя социална услуга Резидентна грижа /РГ/ комплексно със следните дейности: информиране и консултиране /ИК/ (специализирано), застъпничество и посредничество /ЗП/, терапия и рехабилитация /ТР/ (само стандартите за терапия) и обучение за придобиване на умения.

Съгласно нормите на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания новите услуги, се осигуряват, чрез практика и подход на социална работа и съответстваща материална база по тези функционални изисквания. Чрез този подход се реализират основните начала на Конвенцията:

1. Да защитават и гарантират пълноценното и равноправно упражняване на всички права на човека и основни свободи от хората с увреждания и да способства за зачитане на вътрешно присъщото им човешко достойнство;
2. Зачитане на самостоятелността на индивида, включително свободата на личен избор и неговата независимост;
3. Осигуряват правото на свобода и сигурност на личността – не са лишавани неправомерно и произволно от тяхната свобода, вкл. затваряне;
4. Гарантират на всяко лице с увреждания да има право на зачитане на неговата физическа или психическа цялост и ненакърнимост равноправно с всички останали;
5. Осигуряват, че никой не може да бъде подлаган на изтезания или на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание;
6. Гарантират, че хората с увреждания независимо от тяхното местоживееие и условия на живот, няма да бъдат подлагани на каквато и да било произволна и неправомерна намеса в личния им живот, в техния дом, семейство, кореспонденция или други форми на комуникация, както и на неправомерни атаки срещу честта и доброто им име;
7. Осигуряват подкрепа срещу всякакви форми на експлоатация, насилие и тормоз, включително в аспектите на полова принадлежност на тези понятия;
8. Гарантират недискриминация: всички хора са равни и имат право без каквато и да било дискриминация на еднаква закрила и еднакво третиране;
9. Осигуряват подкрепа хората с увреждания да живеят в общността с възможности за избор, каквито имат всички останали хора - да избират равноправно с всички останали местожителството си, къде и с кого да живеят, като не биват задължавани да живеят при конкретни условия;
10. Подкрепят хората с увреждания за равен достъп до всички обществени услуги и публични обекти по начин, съобразен с техните нужди;
11. Гарантират улеснения на личната мобилност на хора с увреждания;
12. Реализират подходи с подходящи мерки за даване възможност на хората с увреждания да упражняват правото си на свобода на мнението и изразяването;
13. Осигуряват в максимална възможна степен възможността хората с увреждания да живеят самостоятелно и да участват пълноценно във всички аспекти на живота;
14. Осигуряват равнопоставе между мъжа и жената: признават, че жените и момичетата с увреждания са подложени на множество форми на дискриминация и в този смисъл предприемат мерки, които да ги подпомагат при пълноценното им упражняване на всички права на човека и основни свободи.

Център за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с психични разстройства /ЦНСТ ПЛПР/ е форма на предоставяне на социална услуга, целяща да осигури на ползвателите си възможност за развитие на личностен потенциал, шанс за реализация в обществото, изграждане и/или усъвършенстване на трудови умения, създаване и поддържане на социални контакти, подкрепа на самостоятелността и независимостта, разширяване на достъпа до обществената среда. В центърът се предоставя социална услуга Резидентна грижа /РГ/ комплексно със следните дейности: информиране и консултиране /ИК/ (специализирано), застъпничество и посредничество /ЗП/, терапия и рехабилитация /ТР/ (само стандартите за терапия) и обучение за придобиване на умения /ОПУ/ (специализирано), съгласно Наредба за качество на социалните услуги /НКСУ/.

До приемането на Националната карта на социалните услуги, предоставяни в центровете за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с психични разстройства се прилагат стандартите за качество за следните социални услуги по чл. 15 от ЗСУ,

Резидентна грижа /РГ/ е социална услуга, която се предоставя само в специализирана среда – физическо пространство, осигуряващо необходимите материални условия за

предоставяне на социална услуга (сграден фонд, оборудване, обзавеждане и други). По своята същност РГ е дейност за осигуряване на място за настаняване на лица с трайни увреждания и/или лица в над трудоспособна възраст в зависимост от индивидуалните потребности – за осигуряване на 24-часова грижа и посрещане на ежедневните потребности и нужда от развитие на лицата или за осигуряване на подкрепа за водене на самостоятелен начин на живот. Ползването на социална услуга РГ е възможно в случай, че са изчерпани възможностите за подкрепа на лицата чрез социални услуги в домашна среда и в общността. Няма да се допуска изолиране на лицата от общността при организиране ползването на социални услуги. Доставчикът на социална услуга РГ осигурява на ползвателите си, възможност за участие при вземането на решения, относно организацията на ежедневните дейности и подобряването на качеството на услугата.

„Информиране и консултиране“ /ИК/ - специализирано е дейност за изследване и разбиране заедно с лицето на проблеми и затруднения, които то среща за постигане на основните цели в неговия живот, и запознаване и обмисляне на възможните решения и действия за преодоляването им.

„Застъпничество и посредничество“ /ЗП/ „Застъпничество“ е дейност за подкрепа на лицето да защити и да отстоява своите права и потребности в рамките на налични правни и административни процедури. „Посредничество“ е осъществяване на взаимодействие и координация между служители, осъществяващи дейности по предоставяне на социални услуги, със служител/служители от други услуги или от различни институции, организации и административни органи в интерес на заинтересовано лице, което има нужда от конкретна подкрепа за реализиране на своите възможности.

„Терапия и рехабилитация“ /ТР/, само стандартите за терапия е съвкупност от различни дейности за развиване, възстановяване, поддържане или подобряване на социални умения, умения за самообслужване, комуникация, разрешаване на емоционални конфликти, овладяване на поведението, понижаване на тревожността, подобряване на самооценката, възможностите за труд и други, както и социализиращи дейности за лица във висок риск от социално изключване.

„Обучение за придобиване на умения“ /ОПУ/ - специализирано е дейност, която се осъществява в специализирана среда за подготовка на пълнолетни лица за придобиване на умения за самостоятелност, независим живот, самостоятелно справяне с проблеми и затруднения, както и умения за грижа и подкрепа и за зависими от грижа членове на семейството.

Целева група за предоставяне на социалната услуга, предмет на възлагането е: пълнолетни лица в трудоспособна и над трудоспособна възраст, удостоверени с психични разстройства, съгласно легитимен медицински документ, отговарящ на спецификата на предоставяните социални услуги, лицензирани от Агенция за качество на социалните услуги /АКСУ/.

Потребители на Център за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с психични разстройства могат да бъдат:

- Пълнолетни лица с хронични психични разстройства, с нарушено социално функциониране, чието самостоятелно справяне е затруднено от хроничната психична болест /шизофрения, шизоафективно разстройство, биполарно афективно разстройство, епилепсия, разстройства на личността и други/. Всички те са удостоверени с психични разстройства, съгласно легитимен медицински документ. Доходите им са ограничени предимно в рамките на социалната инвалидна пенсия. Социалната им реализация е силно затруднена от наличието на психичната болест, инвалидизацията ефект от нея и обществената стигма;

- Пълнолетни лица, продължително лекувани в специализирани здравни заведения за психично болни;

- Пълнолетни лица, страдащи дългогодишно от психични заболявания, за които е на лице риск от отхвърляне от семейната среда, поради негативните прояви.

Доставчикът съблюдава и прилага стандартите и критериите за качество на социалната услуга, като я организира с персонал съгласно Приложение №12 към чл.11 от Наредбата за качество на социалните услуги /НКСУ/ и други приложими подзаконови нормативни актове.

ЦНСТ ПЛПР оказва подкрепа и закрила на пълнолетните лица с увреждания, в духа на Конвенцията на ООН за правата на лицата, в сътрудничество със специализираните организации и други органи, които провеждат политика за осъществяване на правата по Конвенцията. При осъществяването на дейности по предоставяне на социални услуги всички служители са запознати и работят, съгласно разпоредите на Етичен кодекс, утвърден на основание чл. 128 от Закона за социалните услуги /ЗСУ/, Кодекс на труда /КТ/, Семейен кодекс /СК/, Гражданско процесуален кодекс /ГПК/ и Правилник за вътрешния трудов ред /ПВТР/, както и други нормативни документи, касаещи предоставянето на СУ.

Екипът на социалната услуга оказва постоянна подкрепа като шанс за подобряване житейската ситуация на пълнолетните лица и признаване правото на ползвателите да вземат решение за собствената си отговорност, като по този начин те не нарушават правата на другите. Принципите на работа се позовават на антидискриминационни практики.

ЦНСТ ПЛПР е дългосрочна услуга със срок на предоставяне до 3 /три/ години, в която се организира предоставянето на среда за живот близка до семейната, при която лицата получават необходимата им индивидуална грижа и подкрепа за водене на относително самостоятелен и независим живот. Организирането на живота в ЦНСТ ПЛПР се насочва към създаването на условия за равнопоставено участие на потребителите в живота на местната общност.

По отношение на потребителите на социалната услуга ЦНСТ ПЛПР не се допуска дискриминация по възраст, пол, етнос, степен на увреждане и ниво на самостоятелност. Потребителите са смесени по възраст, пол, степен на увреждане, ниво на автономност и умения. Необходимост е да се спазват нормите, разписани във Вътрешните правила за работа и Етичен кодекс на служителите, предоставящи социални услуги. Основен способ при работа с потребителите в Център за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с психични разстройства са индивидуалният подход при идентифициране на личностовите потребности на всеки един потребител.

Предлага се практическо съдействие на лицата при решаване на специфични техни проблеми, чрез индивидуална оценка на потребностите и предпочитанията им. Изготвянето на индивидуален план за предлагане на услуги и дейности се извършва с съвместно с тях.

При предоставянето на социални услуги е важно да се подобри качеството на живот на хората с увреждания, чрез предоставяне на подкрепа за справяне в приоритетните области: самостоятелност и независимост в обитаваната среда и общността, здраве и безопасност, живот в общността, социални умения и ангажираност, застъпничество и посредничество, обучение през целия живот.

Предоставяната социална услуга функционира при спазване на следните принципи:

- Зачитане на човешкото достойнство, свободата на личния избор и независимостта;
- Зачитане правото на лицата на изразяване на мнение и изслушване, и гарантиране на активното им участие при вземане на решения;
- Доброволни договорени отношения между заинтересованите лица при ползване на услугата и дейностите в ЦНСТ ПЛПР;
- Прилагане на индивидуален подход при предоставяне на дейностите за подкрепа;
- Уважение към различията;
- Подпомагане на рисковата група за включването ѝ в социалната среда;
- Поверителност;
- Работа в екип и междуинституционално сътрудничество.

Основни цели при предоставяне на услуга Център за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с психични разстройства са следните:

- Осигуряване качество на живот, което допринася за добро психично и соматично състояние и недопускане на социално изключване на всяко лице, чрез предоставяне на

индивидуална грижа и подкрепа, насочена върху важни резултати за потребителите на услугата, които да им служат за оптимално самостоятелен живот в общността;

- Създаване на условия за социално включване и възстановяване на изгубени социални умения и навици, както и придобиване на нови такива;

- Осигуряване на условия за пълноценен и самостоятелен начин на живот в подходяща среда, близка до семейната с неизменната подкрепа на мултидисциплинарен екип, както и даване на възможност за изяви;

- Средата, в която се предоставя СУ, е подходяща по отношение на прилежащата инфраструктура (наличие и достъп до лечебни заведения, други социални услуги, административни звена, магазини и т.н.). Към момента специализираната среда, в която се предоставя социална услуга РГЛУ е в състояние да посрещне нуждите на настанените потребители.

- Преодоляване на силно разпространената стигма по отношение на психичните заболявания.

Специфични цели при предоставяне на услуга Център за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с психични разстройства са следните:

- Задоволяване на основните потребности на лицата с психични разстройства, чрез подходящи грижи и осигуряване на условия за личностно развитие;

- Определяне на потребностите на индивида, анализиране, оптимизиране и създаване план за реализирането им;

- Осигуряване на равно участие в живота на общността чрез еднакъв достъп на лицата с психични разстройства до обществени сгради и културно-масови събития, институции и достъп до специализирани здравни, социални, образователни, административни и други подпомагащи живота на потребителите услуги;

- Предоставяне възможност на потребителите да упражнят своето право на избор по отношение на свободно време, социални дейности, културни интереси, храна, разпределяне на ежедневни отговорности, лични и социални взаимоотношения, религиозна принадлежност и други, като това е съобразено с индивидуалните им потребности;

- Оказване на съдействие на лицата за поддържане и развиване на емоционални връзки с роднини и близки и предоставяне на възможност за реинтеграция в семейна и/или близка до семейната среда;

- Проектиране и индивидуализиране на грижите за всяко настанено лице, с негово участие, въз основа на обсъждане от страна на мултидисциплинарен екип и достигане до оптимално развитие на потребителите;

- Създаване на умения за вграждане в различни социални групи и повишаване на емоционалната интелигентност на потребителите в различни житейски ситуации;

- Обучаване в съставяне и оптимално разпределяне на месечен бюджет, съобразен с подредени по важност нужди на лицето;

- Запознаване с правата на всеки гражданин, помощ при осъзнаването им и подкрепа в случаите на упражняването им.

Методите за реализиране на основните цели и задачи на социалната услуга са следните:

- Организиране на индивидуални или групови социални, здравни и други специализирани консултации;

- Провеждане на индивидуални интервюта, психологични консултации, групи за социално споделяне и набелязване на важните за потребителя цели;

- Дейности по организация на свободното време – запознаване с различни обществено значими обекти, с традиции и празници, формиране и развиване на умения за свободно общуване и работа в група. Провеждане на спортни мероприятия.

- Създаване на умения за спазване на личната хигиена и поддържане на личното пространство в добър вид;

- Осъществяване на контакт с близки, роднини и заинтересовани лица, провеждане на срещи с тях, на които се разясняват особеностите и негативните проявления на психичните заболявания и изграждане на доверителни връзки между потребителите, техните семейства и специалистите от екипа;

- Медицинските грижи в СУ са подпомагани от лекар - психиатър;

- Социална рехабилитация – създаване на умения за водене на самостоятелен живот;

- При заявяване на желание от настанените пълнолетни лица за намиране на работа и/или регистрация в Дирекция “Бюро по труда“ се оказва пълно съдействие, като те биха могли да се обучават в изграждане на умения за спазване на трудова дисциплина;

- Оказване на съдействие и индивидуални консултации със създадения и действащ в социалната услуга мултидисциплинарен екип при изготвянето и съставянето на оптимален индивидуален месечен бюджет;

- Оказване на съдействие при подготовка на набор от документи необходими за преосвидетелстване в ТЕЛК/НЕЛК, както и съдействие и подготовка при подаване на документи в НОИ;

- Придружаване на потребителя до различни институции, свързани със защита на неговите права.

Към момента в България около 9 000 лица с увреждания и възрастни хора живеят в 159 специализирани институции за предоставяне на социални услуги, а чакащите за настаняване по първо желание в тях са 1 796 лица, от тях 923 са лицата с психични разстройства, умствена изостаналост и деменция. Около 1 580 са лицата, които чакат за настаняване по първо желание в 271 социални услуги в общността за резидентна грижа (центрове за настаняване от семеен тип и защитени жилища), като почти всички са лица с психични разстройства, умствена изостаналост и деменция. Тези услуги се финансират изцяло от държавния бюджет. Лицата с психични разстройства, които са трайно настанени (над една година) в държавни психиатрични болници са 207 към 31.12.2021 г. Това са лица, които нямат нужда от активно лечение, но не могат да бъдат изписани поради липсата на жилище, липса на близки роднини или поради нежелание на същите да се грижат за тях след изписването им от болницата. Основно това са лица с шизофрения – 82%, 7% са с умствена изостаналост и по 3% с биполарно афективно разстройство и деменции. Броят на чакащите за настаняване в специализирана институция в България продължава да бъде висок, което налага развитие на алтернативи за подкрепа за живот в общността, които да елиминират нуждата от институционална грижа. Търсенето на институционална грижа продължава да се дължи основно на:

- повишеното търсене на услуги за дългосрочна грижа в резултат на трайното застаряване на населението;

- недостатъчното предлагане на услуги в общността и в домашна среда;

- съществуващите стереотипи и нагласи, които понякога водят до дискриминация на лицата с психични проблеми и умствена изостаналост;

- в някои случаи – и на неререформираната система в областта на дееспособността, която дава прекалено много права най-вече на настойниците на лицата, поставени под пълно запрещение, но не предлага адекватни мерки за подкрепа на лицата.

Лицата с психични разстройства са особено уязвима целева група. Пациентите с шизофренни заболявания, водещи се под наблюдение са 29 5591. Към 30.04.2022 г. лицата с психични разстройства, ползващи социални услуги в специализирани институции и услуги за резидентна грижа са 1625.

Докладът отразява резултати от работата по проект No 2024-ЮФ-03, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.“